

Нова Сербія в топонімах Кіровоградщини

250 років тому, 24 грудня 1751 року, вийшов указ імператриці Єлисавети Петрівни "О прийнятті въ подданство Сербовъ, желающихъ поселитися въ Россіи и служить особыми полками, о назначеніи на границѣ со стороны Турецкой выгодныхъ местъ к поселенію; объ опредѣленіи жалованья по окладу Гусарскихъ полковъ коннымъ, а пѣшимъ оклада полковъ пѣхотныхъ, и о подчиненіи оныхъ полковъ Военной Коллегіи"¹.

З цієї дати починається офіційна історія Нової Сербії - військово-землеробської колонії, територія якої тепер майже повністю знаходиться у Кіровоградській області. Створена для оборони південної України від нападів турків і кримських татар, Нова Сербія становила собою ряд захищених земляними укріпленнями (шанцями) поселень і охоплювала територію між річками Синюхою та Дніпром, на півночі була обмежена польським кордоном, який проходив по річках Великій Висі та Тясмину, на півдні - лінією від гирла річки Кагарлика (притоки р. Синюхи) до гирла річки Омельника (притоки р. Дніпра). Тільки невеличкі частинки колишньої сербської колонії у наш час опинилися в інших областях України - у Черкаській (між селами Вершацями і Стецівкою, які до 1954 р. теж були кіровоградськими), у Полтавській (Крюків і Кам'яні Потоки) та у Дніпропетровській (між річками Омельником і Дніпром).

Новосербські поселенці прийшли сюди з так званого Військового кордону - вузької смуги землі, яка простягалася по південній окраїні Угорського королівства, що входило до складу Австрійської імперії. Сербі і хорвати з кінця XV ст. охороняли кордон з Турецькою імперією, першими приймали удари чисельних ворожих вторгнень, віками накопичували досвід аванпостної служби та ненависть до ісламських агресорів. Поселені за річками Савою, Дунаєм, Тисою та Моришем, слов'янські прикордонники (гранічари) утворили щось на зразок козацьких ліній і отримали військовий устрій під управлінням угорського, потім - австрійського уряду. В адміністративному відношенні Військовий кордон поділявся на ротні та полкові округи, які складали спочатку три генералати - Карлштадтський, Вараждинський (Славонський) та Банатський. Пізніше їх кількість збільшилася. Нову Сербію заселяли гранічари переважно з Потиського та Поморишського кордонів. Створені при імператорі Леопольді I (1640 - 1705) генералати управлялися Військовою радою та Віденською палатою.

Боротьба імператриці Марії Терезії (1717 - 1780) з Фрідріхом II Великим (1712 - 1786) сприяла посиленню угорського впливу при віденському дворі, що створило можливість Угорщині повернути під свою юрисдикцію облаштовані сербами прикордонні території. Угорці обіцяли австрійському уряду поселити там 40-тисячне військо, яке зобов'язувалися утримувати своїм коштом, з умовою, що воно буде тільки нести прикордонну службу, а сербські гранічари повинні бути обернені на звичайних селян. Складений у 1747 р. проект про передачу угорцям земель по річках Дунаю, Тисі та Морищу викликав гостре невдоволення сербів, які вбачали в ньому грубе порушення раніше даних ним прав і гарантій. Австрійці, щоб задовольнити обидві сторони, у 1748 р. запропонували сербам влаштуватися на новій прикордонній лінії. Але залишити добре обжиті оселі і знову починати з нуля службу державі, яка не дотримувалася своїх зобов'язань та ще й часто потурала усіляким релігійним утискам православних сербів, для багатьох з них було неприйнятливим і образливим. Найбільш непримиримі вирішили переселитися до одновірної Росії, яка мала значну потребу в стабільному заселенні прикордонних з Туреччиною степів та в надійних їх захисниках. Охорона цієї території запорожцями, яка здійснювалася головним чином пікетами (по-козацькі - бекетами), вже не відповідала тогочасним потребам, козаки ж не хотіли міняти уклад свого життя на поселенський. У них, як писав М. В. Гоголь, "були невартовані, відкриті кордони, з-за яких татарин витикав бистру свою голову, і нерухомо, суворо, дивився турок у зеленій чалмі своїй."³ Ідея посилити прикордонну службу сербськими гранічарами була як ніколи доречною.

Одним з лідерів переселенського руху був полковник Йован Хорват з Куртича (тепер - невелике місто в румунському повіті Арад). У 1751 р. (за іншими джерелами ще у 1750-му) він звернувся до російського посла у Відні графа М. П. Бестужева-Рюміна з пропозицією виведення до Росії сербів у кількості, достатньої для формування 4-х полків і створення ними військово-поселенської округи на кшталт генералату австрійського Військового кордону.

28 вересня 1751 р. граф М. П. Бестужев-Рюмін відправив до Петербурга реляцію, яка включала прохання полковника Й. Хорвата. Проект був погоджений імператрицею Єлисаветою і затверджений іменним (24 грудня)⁴ та сенатським (29 грудня)⁵ указами. Перша партія сербів у кількості 218 осіб на чолі з Й. Хорватом прибула до Києва 10 жовтня 1751 р., цією ж датою він був конфірмований у генерал-майори

російської служби і став іменуватися Іваном Самійловичем Хорватом. У кінці року сербів у Києві рахувалося вже 424 особи, у тому числі 277 чоловічої статі.⁶ З початком весни 1752 р. вони стали розселятися на виділених їм (площею у 1 421 000 десятин) задніпрянських землях, які за пропозицією Сенату (указ 29 грудня 1751 р.) були названі Новою Сербією. Поступово, зі збірного пункту в м. Петроварадині, що біля Нового Саду (тепер столиця Автономного Краю Воєводини у Сербії) через Сентомаш (тепер - Србобран), Сегед, Токай, Золочів, Броди, Фастів, Васильків і Київ потяглися до Нової Сербії валки сербських переселенців.

Іван Самійлович Хорват сформував спочатку один гусарський (кінний) та один пандурський (піший) полки. У зв'язку з тим, що австрійський уряд у 1752 р. почав чинити перешкоди переселенню (11 березня 1752 р. імператриця Марія Терезія спеціальним "Патентом про покарання" заборонила вербування переселенців) і воно продовжувалося (вже нелегальним шляхом) дуже повільно, тільки у 1759 р. І. С. Хорват укомплектував ще два гусарських полки - Македонський та Болгарський, по 1178 шабель у кожному. Новосербські гусарський та пандурський полки були посилені на той час до 4254 осіб кожний. У 1760 р. він сформував ще один полк силою у 1204 шаблі.⁷ Таким чином, ствердження дослідників про те, що І. С. Хорват не виконав свої зобов'язання по формуванню полків, безпідставні. Загалом під його керівництвом на українські землі було переселено біля 16 000 осіб.⁸ Етнічний склад переселенців був дуже різноманітний - серби, волохи, молдовани, чорногорці, македонці, боснійці, герцоговинці, далматинці, болгары, угорці, навіть записані сербами українці. Але всіх їх об'єднувала одна віра та надія на кращу долю на новому місці.

Кожний з двох новосербських поселенських полків складався з 20 рот, які займали визначені ділянки території з ротними поселеннями у центрі. Більшість поселень було влаштовано на вже заселених місцях, жителі яких (4008 дворів), згідно зі сенатським указом від 29 січня 1752 р. повинні були продати свої будівлі прибульцям і повернутися в місця, звідки самі прийшли на ці землі.

Переселенцям було дозволено перейменовувати на свій лад відведені їм селища, але найбільші й найдавніші з них зберегли свої першоназви:

Новомиргород - адміністративний центр Нової Сербії, головне поселення гусарського полку, де знаходилися його штаб та 1-ша рота;

Архангельськ - 7-ма рота гусарського полку;

Цибулів - 15-та рота гусарського полку;

Крилов - головне поселення пандурського полку, де знаходилися його штаб та 1-ша рота;

Табурище - 2-га рота пандурського полку;

Крюків - 3-тя рота пандурського полку;

Кам'янка - 4-та рота пандурського полку.

Іншим ротним поселенням, на згадку про батьківщину, переселенці дали назви своїх рідних місць, завдяки чому можна встановити географію витоків новосербських колоністів. Значні перекинуття назв у різних джерелах ускладнюють цю справу, але порівняння назв населених пунктів колишнього Військового кордону зі списками новосербських шанців дає можливість знайти зарубіжні прототипи сіл, які у 1752 - 1764 рр. були ротними поселеннями Нової Сербії.

На Потиській ділянці колишнього Військового кордону знаходяться:

Чонград, Угорщина - прототип шанця 17-ї роти новосербського пандурського полку (тепер - с. Велика Андрусівка Світловодського району), назва Чонград імовірно перекладається як Місто Човнів;

Мартонош, Сербія (Автономний Край Воєводини) - прототип шанця 8-ї роти новосербського гусарського полку (тепер - с. Мартоноша Новомиргородського району), назва похідна від угорського варіанту імені Мартин - Мартон;

Каніжа, Сербія (АК Воєводини) - прототип шанця 10-ї роти гусарського полку (тепер - с. Каніж Новомиргородського району), назва походить від угорського слова, що означає шуліку або від сербського, що означає піхви;

Сента, Сербія (АК Воєводини) - прототип шанця 11-ї роти гусарського полку (назва пізніше зрусифікувалася у форму Сентов, тепер - с. Родниківка Олександрівського району), походження назви не з'ясоване;

Бечей, Сербія (АК Воєводини) - прототип шанця 12-ї роти пандурського полку (тепер у межах м. Олександрії), назва можливо походить від угорського слова беч, яке означає шану, повагу, те, що високо цінується та дорого коштує;

Сентомаш (Сентамаш), тепер - Србобран, Сербія (АК Воєводина) - прототип шанця 20-ї роти пандурського полку (можливо тепер - це село Миколаївка П'ятихатського району Дніпропетровської області), назва утворена на честь святого Фоми (угорський варіант - Тамаш);

Турія, Сербія (АК Воєводина) - можливий аналог назви однойменного села Новомиргородського району, етимологія імовірно пов'язана з назвою первісного бика;

Фельдвар, тепер - Бачко-Градиште, Сербія (АК Воєводина) - прототип шанця 13-ї роти гусарського полку (назва була перекручена у форму Федвар, тепер - с. Підлісне Олександрівського району), в перекладі з угорської фельдвар означає земляну фортецю, тобто шанець;

Мошорин, Сербія (АК Воєводина) - прототип шанця 16-ї роти гусарського полку (тепер - с. Мошорине Знамянського району), назва угорською мовою означає болотисту місцину (до річч, річка Бешка, на якій розташоване Мошорине, також має аналог у Сербії - за 20 км на південь від воєводинського Мошорина, на невеличкій правій притоці Дунаю Ярчині, стоїть місто Бешка, але можливо обидві назви просто випадково мають спільне тюркське походження).

На Подунайській ділянці колишнього Військового кордону знаходяться:

Сомбор, Сербія (АК Воєводина) - закордонний прототип шанця 18-ї роти гусарського полку (тепер - с. Диківка Знамянського району), якщо назву перекладати з угорської, вона означає кизилоче вино, якщо зі сербської - одну сосну;

Вуковар, Хорватія - прототип шанця 12-ї роти гусарського полку (назва збереглася у кумедно покрученому вигляді - Букварка, село Олександрівського району), сербською мовою означає вовчу фортецю;

Бешка, Сербія - можливе джерело назви річки, на якій розташовані с. Мошорине Знамянського району, с. Нова Прага та с. Голоківка Олександрійського району, в с. Новій Празі (Петриківці) в період Нової Сербії був шанець, а с. Голоківка, яке знаходиться нижче за течією, навіть засноване у той час (середина XVIII ст.) під назвою Бешка;

Сланкамен (Стари-Сланкамен), Сербія - прототип шанця 11-ї роти пандурського полку (село з такою назвою знаходилося навпроти с. Марто-Іванівки, на протилежному (лівому) березі р. Інгульця, тепер ця територія зайнята передмістям м. Олександрії), сланкамен сербською мовою означає солоний камінь;

Земун, Сербія, місто в агломерації м. Белграда - прототип шанця 5-ї роти пандурського полку (тепер - с. Успенка Онуфріївського району), назва сербською мовою означає земляну споруду, тобто шанець;

Панчево, Сербія (АК Воєводина) - прототип шанця 9-ї роти гусарського полку (тепер с. Панчево Новомиргородського району), назва походить від сербського слова, що означає пеньок, тобто в буквальному українському перекладі може звучати як Пенькове;

Смедерево, Сербія - прототип шанця 10-ї роти пандурського полку (імовірно одна із завезених назв селища Онуфріївки, друга - Благоват), означає якесь дерево - каштан (сме сербською мовою може означати прикметник каштановий) або іншу породу темного кольору (порівняймо з однокорінним українським словом смерека);

Ковин, Сербія (АК Воєводина) - можливий (інший варіант - м. Кувин у Румунії) прототип шанця 9-ї роти пандурського полку (тотожність сучасному населеному пункту Кіровоградщини не з'ясована), походження назви очевидно має відношення до ковальської справи;

Вршац, Сербія (АК Воєводина) - прототип шанця 20-ї роти гусарського полку (тепер - с. Вершаці Чигиринського району Черкаської області), назва сербською мовою означає вершину якогось узвишчя.

На Поморишській ділянці колишнього Військового кордону (р. Мориш на території Угорщини називається Марошем, а в Румунії - Мурешем) знаходяться:

Петрово Острове (тепер можливо перейменоване), Румунія - прототип шанця 3-ї роти гусарського полку (тепер - с. Петроострів Новомиргородського району), назва означає острів Петра;

Шоймош, Румунія - прототип шанця Шольмош (16-ї роти) пандурського полку (тепер - с. Стецівка Чигиринського району Черкаської області, до цієї ж роти відносилось с. Калантаїв - тепер у Світловодському районі Кіровоградської області), назва походить від румунського шойм - сокіл;

Павлиш, Румунія - прототип шанця 18-ї роти пандурського полку (тепер - однойменне селище Онуфріївського району), назва походить від імені Павло;

Кувин, Румунія - імовірний прототип шанця Ковин (9-ї роти) пандурського полку;

Єно (Єнополє), тепер Інеу, Румунія - прототип шанця Янів (15-ї роти) пандурського полку (тепер - с. Іванівка Світловодського району), єнополє можливо означало овече поле;

Суботиця, тепер Самбатені, Румунія - прототип шанця 14-ї роти гусарського полку (тепер - с. Суботці Знам'янського району), назва походить від дня тижня або від чоловічого імені Субота;

Мандорлак, тепер Миндрулок, Румунія - прототип шанця 19-ї роти пандурського полку (імовірно, тепер - село Миронівка Світловодського району), миндрулок румунською мовою означає гарне, чудове місце;

Глоговац, тепер Владимиреску, Румунія - прототип шанця 14-ї роти пандурського полку (тепер - с. Косівка Олександрійського району), назва сербською мовою означає глодову (бояришникову) палицю;

Вілагош (тепер перейменоване, можливо - Ширія), Румунія - прототип шанця 6-ї роти пандурського полку (тепер - с. Деріївка Онуфріївського району), назва в перекладі з угорської означає світле або мирне;

Печка, тепер Печика, Румунія - прототип шанця 2-ї роти гусарського полку (тепер - с. Коробчине Новомиргородського району), на сербській мові це слово означає дві речі - піч і плодovu кісточку;

Семлак, Румунія - прототип шанця 6-ї роти гусарського полку (назва часто вживалася в перекрученому вигляді як Семлик, тепер - с. Скелева Новоархангельського району), назва угорською мовою означає невелику оселю;

Надлак, Румунія - прототип шанця 4-ї роти гусарського полку (тепер - однойменне село Новоархангельського району), назва угорською мовою означає велику оселю;

Чанад, Румунія - прототип шанця 7-ї роти пандурського полку (відповідне йому сучасне село не знайдене), походження назви не з'ясоване.

Центром Вараждинського генералату було місто Вараждин (тепер - у Хорватії). Шанець Вараждин (13-а рота пандурського полку) - тепер с. Протопопівка Олександрійського району, назва угорською мовою означає чарівне місце.

Недалеко від хорватського Вараждина, тільки вже в Угорщині, на автомагістралі, що веде до озера Балатон, знаходиться місто Надьканіжа - теж можливий претендент на хрещеного батька кіровоградського Каніжа. Надьканіжа угорською мовою означає великого шуліку або, якщо допустити угорсько-сербський суржик, великі піхви.

У деяких джерелах шанець 10-ї роти пандурського полку називається Благоватом. Населений пункт з назвою Благоват на зарубіжних мапах знайти не вдалося, можливо він перейменований або дуже маленький. Сама ж назва типово південнослов'янська, сербською мовою слово означає поняття багатий, заможний. У Сербії, на лівій притоці Дунаю - річці Пек, розташоване місто з цим коренем у назві - Благосв Камен.

Не знайшовся на мапах і населений пункт під назвою Пілажниця - аналог назви шанця 8-ї роти пандурського полку. Сучасний відповідник шанця встановити важко, можливо це с. Омельник Онуфріївського району. Назва його може походити від кореня пил, який означає полум'я (порівняймо з румунським PALALAIЕ - заграва, полум'я).

Колишня 5-а рота новосербського гусарського полку, тепер село Кальниболота Новоархангельського району, яке місцеві жителі й досі по-старому називають П'ятою Ротою, не має аналогічної назви за кордоном, але вираз кални блато зі сербської мови можна перекласти як заболочене озеро (кални - багnistий, блато - архаїзм озеро). До речі, саме у такій, характерній для південнослов'янських мов неповнозвучній формі - Калниблат, назва шанця зустрічається в деяких списках рот новосербського гусарського полку. У Воєводині, за 30 км на схід від м. Панчево, знаходиться місто з подібною назвою - Делиблато. Існування ж у сусідній Київщині (у Звенигородському повіті) більш давнішого села з тотожною назвою - Кальниболото, перейменованого пізніше на Катеринополь, залишає етимологію назви загадковою.

Проблематичне також походження назви колишнього шанця 17-ї роти новосербського гусарського полку, тепер села Дмитрівки Знам'янського району. Вона може бути і місцевою (село виникло раніше Нової Сербії), і принесеною з-за кордону. Гусари цей шанець називали Димитровицею і його аналогом певно могло бути місто Сремска-Митровица (офіційна назва за часів австрійського панування - Sanct-Demetr) - старовинне європейське місто, яке у I ст. до н. е. - IV ст. н. е. було центром римської провінції Сірміум, у період Військового кордону - граничарським шанцем Славонського генералату на р. Саві, тепер у складі АК Воєводини.

Здавалося, ніяких сумнівів не викликає тутешність походження назви села Глинська (тепер у Світловодському районі) - колишнього шанця 19-ї роти новосербського гусарського полку. Але існування Глинського граничарського полку в Банійському генералаті Військового кордону з центром в м. Глині (тепер у складі Хорватії) створює підставу для аналогії.

Існує проблема атрибуції кількох шанців (8-ї - 10-ї та 17-ї - 20-ї рот) пандурського полку при відсутності у доступному науковому обороті докладних мап Нової Сербії. Справа в тому, що ці роти були заселені значно пізніше інших, проіснували недовго і не залишили по собі пам'яті на місцях. Ось чому пандурські шанці Чанад, Пілажницю, Ковин, Смедерево, Мандорлак і Сентамаш складно ототожнювати з сучасними населеними пунктами.

Нова Сербія проіснувала до 1764 р., коли новосербські полки були переформовані, гусарський полк - у Чорний гусарський, а пандурський - у Жовтий гусарський полки, колишні новосербські шанці продовжували функціонувати як ротні поселення, тільки кількість рот була скорочена до 16 у кожному полку. В 1776 р. полки знову реформувалися, стало їх більше, але вже б-ескадронного складу. Тільки 28 червня 1783 р. гусарські поселенські полки були ліквідовані, а їх поселення стали цивільними селами.

У 1776 р. генерал-губернатор Новоросії князь Г. О. Потьомкін видав розпорядження замінити іноземні назви колишніх новосербських шанців російськими. Але деякі з них настільки прижилися і стали звичними, що чужеземне походження вже не помічалось. Наприклад, вже у першій половині XIX ст. назва Надлак пояснювалася як селище, що розташоване над ляхами, тобто на польському кордоні, і це було досить зрозумілим. Таким чином до наших днів збереглися (деякі - у перекрученому вигляді) свідки нетривалого, але дуже важливого для історії заселення краю періоду - назви Надлак, Мартоноша, Панчево, Каніж, Букварка, Суботці, Мошорине, Вершаці, Павлиш, Іванівка, можливо також Глинськ, Дмитрівка, Кальніболото. Вже в радянські часи були втрачені назви Сентов і Федвар.

Міста-прототипи новосербських шанців мають свою цікаву історію. Наприклад, біля міста Сланкамена 19 серпня 1691 р. відбулася велика битва, в якій цілком самостійний сербський корпус (10 тисяч воїнів) Йована Монастерлії разом з австрійською армією принца Людовика Баденського розбили сильне турецьке військо. Місто Сента знамените битвою 1697 р., коли австрійське військо, значну частину якого складали серби, знищило 10 тисяч турків. Старовинне угорське місто Надканіжа також славиться героїчною боротьбою захисників прикордонних областей з османськими завойовниками - у 1532 р. на неї напали війська султана Сулеймана, після чого протягом десятиріч не припинялися напади турків, та тільки у 1600 р. надканіжська фортеця, побудована ще у XIII ст., впала і була відбита лише через 90 років. Місто Вуковар в останні часи стало відомим у зв'язку з сумними подіями сербсько-хорватської братовбивчої війни 1991-1992 рр., які талановито зображені у драматичному фільмі Боро Драшковича "Вуковар" (1995 р.). Назва Панчево скорботно звучала під час американських бомбардувань Югославії у 1999 р. Можна ще багато чого узнати про інші події та про інші міста-побратими колишніх новосербських селищ - побратими не умовні, а історичні, але це вже окрема тема.

Майже всі дослідники, які торкалися історії Нової Сербії, сходяться на тому, що вона не мала великого значення. Це був погляд у контексті загальної історії, в кращому випадку історії України, і їх можна зрозуміти. З точки ж зору історії краю, і краєзнавства особливо, Нова Сербія мала суттєве значення. Спробуємо сформулювати його головні чинники:

1. Створення Нової Сербії дало значний поштовх процесу заселення краю - зайняття новосербськими поселенцями вже майже освоєної на той час території спонукало їх попередників заселити нову смугу земель, заснувати цілий ряд нових селищ, які організувалися у Новослобідський козацький полк; таким чином з феноменальною швидкістю була заселена центральна частина майбутньої Кіровоградщини.

2. Переселення представників різних народів, які згодом майже всі, за винятком невеликих болгарських та молдавських громад, були асимільовані українцями, збагатило культурний, ментальний і генетичний фонд жителів Кіровоградщини. Існує теорія позитивної метисації, за якою етноси, що зазнали певного інородного припливу, виділяються значною кількістю талановитих представників. Все це має пряме відношення і до Кіровоградщини, яка завжди славилася талановитими людьми, а також надзвичайно вродливими дівчатами та хлопцями.

3. Нащадки сербських переселенців зайняли гідне місце в різних галузях культури, мистецтва, науки. Можна назвати цілі династії знаних сербів - Хорватів, Депрерадовичів, Милорадовичів, Шевичів, Вуїчів, Екскузовичів та інших. Сербська кров текла в жилах визначного українського поета Євгена Маланюка (1897 - 1968) - його мати, Гликерія Яківна Стоянова, була донькою офіцера з новосербських чорногорців; сербського походження була перша дружина корифея українського театру Марка Кропивницького (1840 - 1910), Олександра Костянтинівна Вукотич; сербом по матері, Варварі Беліч, був відомий живописець, уродженець Єлисаветградщини, Іван Похитонов (1850 - 1923).

4. Існування Нової Сербії збагатило і топоніміку краю, що й стало основною темою цієї статті.

Резюме

24 грудня 1751 р. імператриця Єлисавета Петрівна підписала указ про переселення сербів у Російську імперію. Одним з ватажків переселенчеського руху був полковник Іван Хорват, завдяки енергії та організаторським здібностям якого була створена військово-поселенська колонія Нова Сербія. Її територія тепер майже повністю, за виключенням невеликих околичних частин, знаходиться у Кіровоградській області.

Нова Сербія розділялася на два поселенські полки (гусарський та пандурський), кожний з яких складався з 20 ротних поселень (шанців). Переселенцям було дозволено по-своєму найменувати шанці. Природно, що при цьому, на згадку про батьківщину, вони використовували назви своїх рідних місць. У зв'язку з цим можна встановити географію витоків новосербських колоністів. Вони були колишніми граничарами австрійського Військового кордону з Османською імперією. Порівняльний аналіз назв граничарських поселень та назв новосербських шанців дає можливість знайти зарубіжні прототипи останніх. За географічним принципом їх можна звести у три основні групи - Потиську, Подунайську та Поморошську. Перша група: Чонград, Мартонош, Каніжа, Сента, Бечей, Сентомаш, Фельдвар, Мошорин - відповідно 17-та пандурська, 8-та, 10-та і 11-та гусарські, 12-та і 20-та пандурські, 13-та і 16-та гусарські роти новосербських полків.

Друга група: Сомбор, Вуковар, Сланкамен, Земун, Панчево, Смедерево, Вршац - відповідно 18-та і 12-та гусарські, 11-та і 5-та пандурські, 9-та гусарська, 10-та пандурська та 20-та гусарська роти новосербських полків.

Третя група: Петрово-Острово, Шоймош, Павлиш, Кувин, Єнополе, Суботиця, Мандорлак, Глоговац, Вілагош, Печка, Семлак, Надлак, Чанад - відповідно 3-тя гусарська, 16-та, 18-та, 9-та і 15-та пандурські, 14-та гусарська, 19-та, 14-та і 6-та пандурські, 2-га, 6-та і 4-та гусарські та 7-ма пандурська роти новосербських полків.

У 1776 р. генерал-губернатор Новоросії князь Г. О. Потьомкін видав розпорядження замінити іноземні назви колишніх новосербських шанців російськими. Але деякі з них настільки прижилися і стали звичними, що їх чужеземне походження вже не помічалось. Таким чином, до наших днів, збереглися (деякі - у перекрученому вигляді) свідки нетривалого, але дуже важливого для історії заселення краю періоду - назви Надлак, Мартоноша, Панчево, Каніж, Букварка, Суботці, Мошорине, Кальніболото, можливо Дмитріка тощо. Вже в радянські часи були втрачені назви Сентов і Федвар.

Майже всі дослідники, які торкалися історії Нової Сербії, сходяться на тому, що вона не мала великого значення. Але це був погляд у контексті загальної історії, в кращому випадку історії України, і їх можна зрозуміти. З точки ж зору історії краю, і краєзнавства особливо, Нова Сербія мала суттєве значення. Його головні чинники:

1. Створення Нової Сербії дало значний поштовх процесу заселення краю - зайняття новосербськими поселенцями вже майже освоєної на той час території спонукало їх попередників заселити нову смугу земель, заснувати цілий ряд нових селищ, які організувалися у Новослобідський козацький полк; таким чином з феноменальною швидкістю була заселена центральна частина майбутньої Кіровоградщини.

2. Переселення представників різних народів, які згодом майже всі, за винятком невеликих болгарських та молдавських громад, були асимільовані українцями, збагатило культурний, ментальний і генетичний фонд жителів Кіровоградщини.

3. Нашадки сербських переселенців зайняли гідне місце в різних галузях культури, мистецтва, науки. Можна назвати цілі династії знаних сербів - Хорватів, Депрерадовичів, Милорадовичів, Шевичів, Вуїчів, Екскузовичів та інших.

4. Існування Нової Сербії збагатило і топоніміку краю, що й стало основною темою цієї статті.

Література та джерела

Атлас мира. Второе издание. - М.: ГУ ГиК при СМ СССР, 1967. - С. 90-91, 92, 93-94, 96-97.

Болокан Г., Медведева Т., Воронцова Т. Румынско-русский словарь (60 000 слов). - Москва - Бухарест: Русский язык - Научно-энциклопедическое издательство, 1980. - 1592 с.

БЭ. Т. 1. - СПб.: Просвещение, 1903. - С. 82-96.

БЭ. Т. 4. - СПб.: Просвещение, 1903. - С. 611-625.

БЭ. Т. 5. - СПб.: Просвещение, 1903. - С. 295-296.

БЭ. Т.15. - СПб.: Просвещение, 1904. - С. 492.

Веди-Азь. Нова Сербія і фортеця св. Єлисавети // "Єлисавет". Історико-краєзнавчий додаток до газети Кіровоградської обласної ради народних депутатів "Народне слово". № 11 від 14.10.1992. - С. 3. № 12 від 28.10.1992. - С. 3.

- Венгерско-русский словарь (40 000 слов). - Москва - Будапешт: Русский язык - АНВ, 1974. - 872 с.
- Венгрия. Путеводитель (Ред. Иван Больдижар). - Будапешт: Корвина, 1958 - С. 192-194.
- Всемирная история в десяти томах. Т.V. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1958. - С. 221-229.
- Гаврииль, архієпископъ. Отрывокъ повѣствованія о Новороссійскомъ краѣ, изъ оригинальныхъ источниковъ почерпнутый. Періодъ отъ основанія въ Новороссійскомъ краѣ Новой-Сербіи, до учрежденія намѣстничества Екатеринославскаго съ учрежденіемъ губерній Новороссійской и Азовской, за коимъ послѣдовало упраздненіе и Славянской епархіи. Съ 1751 по 1786-й годъ // Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей. Томъ третій. - Одесса: Городская типографія, 1853. С. 79-129.
- Гаврииль, архієпископъ. Хронологико-историческое описаніе церквей губерніи Херсонской. Матеріалы для исторіи Херсонской епархіи //Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ за 1878 г. - Одесса: Типографія П. Францова, 1878. № 13. - С. 366-385. № 14. - С. 405-423.
13. Гоголь М. В. Програмні твори. - К.: Обереги, 2000. - С. 238.
- История конницы: В 2-х кн. Кн. 2. Примечания Г. Брикса к "Истории конницы" Дж. Денисона. - М.: АСТ, 2001. - 400 с.
- Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. - К.: УРЕ, 1972. - 816 с.
- Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII - первой половине XIX в. (1719 - 1858 гг.). - М.: Наука, 1976. - 308 с.
- Magosci P. R. Ukraine: A Historical Atlas. - Toronto: University of Toronto Press, 1985. - Арк. 15.
- Magyarország politikai térképe 1918-ван (az 1942-es határokkal). - Magyar földrajzi intézet R. T. Metszese es nyomasa. - 1 арк.
- Макаревській Феодосій. Матеріалы для историко-статистическаго описанія Екатеринославской епархіи. - Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000. - 1080 с.
- Малий словник історії України. - К.: Либідь, 1997. - С. 275-276.
- Маринковић Влад. Карта административне поделе краљевине Југославије. - Београд: Заједничко издање Свесловенске књижарнице (Без дати). - 1 арк.
- Никифоров В. Нариси Олександрійського повіту Херсонської губерні // "Єлисавет". Історико-краєзнавчий додаток до газети Кіровоградської обласної ради народних депутатів "Народне слово". № 4 (19) від 25.02.1993. - С. 2. № 6 (21) від 31.03.1993. - С. 2. № 7 (22) від 15.04.1993. - С. 2. № 8 (23) від 29.04.1993. - С. 2. № 9 (24) від 13.05.1993. - С. 2. № 10 (25) від 10.06.1993. - С. 2. № 12 (27) від 29.07.1993. - С. 2
- Пашутин А. Н. Исторический очерк г. Елисаветграда. - Кіровоград: Кіровоградське державне видавництво, 1992. - 176 с.
- Полное собраніе законовъ Россійской имперіи съ 1649 года. Т. XIII. 1749 - 1753. - СПб.: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. - С. 552-558, 570-577.
- Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. // Літературний часопис "Вежа." - Кіровоград: Друкарня газети "Народне слово", 1995, 1996, 1997, 2000. № 1/1995. - С. 81-89. № 2/1996. - С. 116-135. № 3/1996. - С. 211-226. № 4-5/1997. - С. 170-189. № 6-7/1997. - С. 186-197. № 8-9/1997. - С. 148-174. № 10/2000. - С. 96-104.
- Romania pe judete cu noua organizare administrativa. - Brasov: Institutul cartografic "Unirea" (Без дати). - 1 арк.
- Рябковъ П. З. Карта Александрійскаго уѣзда. - Одесса: Литографія Э. Шмида (Без дати). - 1 арк.
- Рябковъ П. Карта Елисаветградскаго уѣзда. - Елисаветградъ: Литографія Гольденберга, 1894. - 1 арк.
- Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. - Дніпропетровськ: Січ, 1994. - 680 с.
- Тимофеенко В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII в. - К.: Н.д., 1992. - 220 с.
- Толстой И. И. Сербскохорватско-русский словарь (54 000 слов). - М.: Русский язык, 1976. - 736 с.
- Шишмарев В. Ф. Романские поселения на юге России. - Л.: Наука, 1975. - 248 с.
- ЭС. Т.I. - СПб.: Семеновская Типо-Литографія, 1890. - С. 100-123.
- ЭС. Т.VIA (12). - СПб.: Типо-Литографія И. А. Ефрона, 1892. - С. 833-834.
- ЭС. Т.XXI (41). - СПб.: Т.-Л. И. А. Ефрона, 1897. - С. 290-291.
- ЭС. Т.XXIVA (48).- СПб.: Т.-Л. И .А. Ефрона, 1898. - С. 672-675.
- ЭС. Т.XXVII (73). - СПб.: Т-фія Акц. Общ. Брокгаузъ - Ефронъ, 1903. - С. 166-174.
- ЭС. Т. XXXVIII (74). - СПб.: Т-фія Акц. Общ. Брокгаузъ - Ефронъ, 1903. - С. 559.

Югославия. Справочная карта. - М.: ГУГК, 1976. - 1 арк.

Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. - Т.І. - К.: Н.д., 1990. - 592 с.

Автор

Шляховий Костянтин Васильович, старший науковий співробітник відділу історії Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (вул. Леніна, 40, м. Кіровоград, Україна, 25006, тел. (0522) 22-35-97).

Домашня адреса: вул. Фісановича, 68/10, м. Кіровоград, Україна, 25001.

Назви праць: Нова Сербія в топонімах Кіровоградщини; Архімандрит Софроній і новосербський монастир.